Palotai János

Bilbaótól Barcelonáig. Ibériai útinapló

Bilbao – a Gehry-Guggenheim csillagkép és korszakváltás

■ Az útikönyv jó tanácsadónak bizonyult. A tétova keresgélés után megtalált *Crazy Horse* kocsma teraszáról valóban jól látszott a folyóban tükröződő bilbaói Guggenheim merészen tagolt hátsó tömbje, amely a holdfényben bársonyosan barnának tűnt. A művészet- és várostörténeti fordulópontot jelentő múzeum 1997-ben, az akkori recesszió idején nyílt meg Spanyolországban, a nehézipar fellegvárában. Bizonyára a válság is szerepet játszhatott abban, hogy a múzeumépítésnek nagyon sok ellenzője volt. A városban ugyanis 1908 óta működik egy szépművészeti múzeum, amely főleg baszk és katalán műveket gyűjt és időszakos kiállításokat is rendez. A valóság azonban túlnőtt az álmokon: maga az épület, a kanadai Frank Gehry monumentális alkotása önmagában is turisták tömegeit vonzza. Hajóformája a kikötőt, a vaskorszakot, a „hely szellemét" idézi, másrészt az avantgárd szobrászatra, a futurista Umberto Boccioni *A térbeli folytonosság egyesített formái a térben* című szobrára is utal. Az épület titánium borítása napszakonként más fényben és színben sugárzik; a folyó és az épület mellett kialakított medencék tükröződő felületei megsokszorozzák a hatást. A múzeum az egész városnak új arculatot adott, új infrastruktúrát hozott létre szállodákkal, kulturális intézményekkel. Azóta felépült az új kongresszusi és zenepalota (1999), amit egy új sétány köt össze a múzeummal. A város jelképévé vált épület előtt a többemeletnyi, virágokból épített Puppy „kutya", Jeff Koons munkája őrködik. Ha hazai analógiát keresünk, csak meg nem valósultakat találunk – képzeljük el például Bachman Gábor kortárs művészeti múzeumát Ózdon, Miskolcon vagy a Duna mentén – vajon milyen hatással lett volna ezekre a helyekre, ha nem maradt meg pusztán modellnek – lásd a Ludwig Múzeum *Félreérthetetlen mondatok* című kiállításán[1] – vagy kocsmadíszletnek Szigetszentmiklóson. Bilbaóban Gehry az épületbe beletervezte a két városrészt összekötő Salve hidat a főúttal, amihez azóta Santiago Calatrava, a kortárs hídépítészet nagymestere tervei alapján újabb hidat építettek. A beton súlyát parkok és ligetek ellensúlyozzák. A múzeum megközelítését egy hagyományos és egy könnyed, csipkeszerű gyalogos híd is segíti.

Joggal mondhatjuk: Bilbao kulturális kikötő lett, s az elmúlt tizenhárom évben folyamatosan fogadta az értékekkel megrakott hajókat. Elsőként kínai, majd orosz művészet; Henri Rousseau, Paul Klee művei; a *Motorbicikli művészete* F. Gehry formatervezésében vagy Giorgio Armani és az olasz dizájn. Emellett egyéni kiállítások: Alexander Calder, James Rosenquist, utóbbi a New York-i Guggenheimből. Volt, ami itt is maradt vagy ide készült: Jeff Koons színes tulipánjai vagy Louise Bourgeois póklábú, *Anya* című installációja, ami a 10. évfordulóra készült külső díszként, Anish Kapoor fémgömb-fürtje vagy Richard Serra *Matter of time* (2005) című installációja az épület alsó szintjén, a „hajó gyomrában".

Serra, aki az idő lényegét kívánja megfogni a térben, a katedrálisokat tanulmányozta művé-

1 *Félreérthetetlen mondatok. Az újragondolt gyűjtemény.* Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest, 2010. május 26 – 2011. február 27.

A Guggenheim Museum Bilbao éjszaka; Yves Klein: *Fire fountain*, 1961; http://www.guggenheim-bilbao.es/secciones/la_coleccion/nombre_obra_ficha_tecnica.php?idioma=en&id_obra=48&anterior=buscar_obra&busquedaPorArtista=153

hez. Itt templomi méretű teret kapott, amelyben csavart, hajlított, óriási méretű (4 × 10 m-es) vaslemezei torz spirálokká, labirintusokká válnak. A kettős spirálok megváltoztatják a tér- és időérzékelést. A környezet térbeli meghosszabbításával az idősíkok megsokszorozódnak, olyan érzéki csalódást váltva ki, amely a gravitáció és a súlytalanság közti lebegést kelti. Serra szándéka szerint az esztétikai időt akarja bemutatni, érzékeltetni, nem a valóst, nem a folyamatosat, a narratívat, hanem a diszkontinuust és a vele járó dezorientációt. Serra műve szerves része az épület belső struktúrájának, a térbeli folytonosság egyesített formáinak. A kontinuitást horizontálisan a kiállítóterek átjárhatósága adja: 3 szinten 20 kiállítótér helyezkedik el; vertikálisan az épület tengelye köré szervezett lépcsők, liftek, kötik össze a szinteket, amelyeket átjár a tetőről jövő fény. Másfelől Serra műve ezúttal összhangban került az időszakos kiállításokkal is, melyek fő anyaga a fém, a posztindusztriális világ „termékei", a fogyasztói társadalom újrafelhasznált hulladékai.

Robert Rauschenberg a térérzékelést, az illúziót állította fókuszba; erről is beszél a „tárlatvezetőn", amikor beavatta a nézőt, miről is szól a *Gluts* (Feleslegek) című kiállítás.[2] Az amerikai művész utolsó periódusának (1986–95) hatvan asszamblázsa látható most, amelyeket a texasi elhagyott benzinkutak, autóroncsok és más hulladékok ihlettek. E valós tárgyak egyszerre konkrétak és spirituálisak. A *Mercury Zero Glut* autódíszítő szárnyában az antik és modern technika mítosza és egyben a művész költői szárnyalása találkozik. Akril-fém festészeti kísérlete a *Rodeo Olimpics*. A *Pegazus lovai*, az *Apolló* a görög kultúrára és a lóerőre hivatkozik. Rauschenberg nem kényszerít asszociációkra, nyitott művei utalnak a szemét eredetére, történetére (*Sunset Glut*), jelzik az idő múlását (*Primary Mobiloid Glut*), az acélipar múltját, az eróziót; az ősi indián kultúra vagy a „go west" mítosz maradványait (*West-Ho*). Korábbi képeihez mérve ezek pillanatfelvételek: mintha egy-egy történet lenne mögöttük, egyben reflexiók a pop-artra.

A látottak egyfajta kiegészítése a múzeum saját gyűjteményéből rendezett kiállítás,[3] amely az ötvenes-hetvenes évek szellemét idézi meg, az amerikai és az európai művészet „dialógusát". Ennek anyagát az alapszinten helyezték el, ahol igazán van tere a nagy képeknek: Mark Rhotko, Willem de Kooning, Clifford Stil, Robert Motherwell festményeinek, és a tárgyaknak, mint például Eduardo Chilida *Advice to Space V.* című művének. A bejáratnál Jim Dine három, vastraverzre épített vörös, darabos

2 *Robert Rauschenberg: Gluts*. Guggenheim Bilbao, 2010. február 13 – 2010. szeptember 12.
3 *Selections from the Guggenheim Museum Bilbao Collection*. 2010. február 16 – 2011. január 16.

Robert Rauschenberg
Yellow Moby Glut, Riveted metal, 320 x 289.6 x 61 cm
© Estate of Robert Rauschenberg / licensed by VAGA, New York, NY

„milói Vénusza", mellette Jenny Holzer ledes installációja: az oszlopokon futó szavak elől az engedélyezett, a hátsó oldalon a tiltott (baszk) nyelven olvashatók, a szavak itt fogyasztási cikkek helyett erkölcsi, szellemi értékeket reklámoznak. Az absztrakt expresszionizmus és a pop art (Rauschenberg, Rosenquist, Warhol) mellett az európai mesterek is nagy teret kapnak, és nemcsak a külföldiek (Yves Klein vagy az új szerzemény, Jacques Lipchitz – *Working model for Government of the People*), hanem a hazaiak is. Antonio Saura monokróm *Crucifixión*ja szinte szétfeszíti a vászon határát, festői gesztusai dinamikája, erőszakos struktúrája kiváló ellenpontja a spirituális tartalomnak, amely nem annyira meditációra, mint asszociációra késztet. A baszk Eduardo Chilida és Jorge Oteiza is több anyagával szerepel, munkájukban a gravitáció problémája jelenti a közös alapot. Chilida a Teide vulkánba készített barlanggal lett ismert, a kő mellett fémmel is dolgozott: itt is látható a San-Sebastiani bazilika kőkeresztje, az ottani tengerparton emelt *Szélfés*ű*i* és a szabadtéri múzeuma (*Leku*). Oteiza gyerekkori élménye a tenger, az üres tér, ennek birtokbavétele foglalkoztatta kísérletező periódusaiban: hogyan teremt teret a szobor, majd az hogyan hat vissza a térre. Amikor 1957-ben szakított a hagyományos szobrászattal, témát váltott: belső szférákat, nyugalmat keresett (belső tökéletesség – külső instabilitás), konceptuális reflexiókat készített, kapcsolatot keresve a térbeli elérhetőség és a megjeleníthetőség között, ezzel teremtve új művészeti szótárat.

Máshogy közelít a térhez Anish Kapoor.[4] Többnyire ő is fémmel dolgozik. A (látható) világot instabilnak tartja, a fizikai mögötti szellemi világ érdekli. Az indiai származású Londonban élő Kapoor nem tartja magát művésznek. Szóhasználata („valamit mondani") azt jelenti, hogy az a valami elveszti értelmét. Művei is mutat-

4 *Anish Kapoor*. 2010. március 16 – október 12.

ják a paradoxonok iránti fogékonyságát: kiállításának utolsó terme tele van vizuális „képtelenséggel". A fényesre polírozott, arany bevonatú krómacél (*Non*) objektek olyanok, mint a nagy lencsék, tükrök, melyeken a tér görbül, felfordul, kitágul, miként az idő is: megtelik és kiürül. A tükörbenézőt „elnyeli" a tárgy, alakjából csak szín marad, deformálódik, dezantropomorffá válik. Átváltozásunkat figyelve így nemcsak a kép, de a térteremtés részesei is leszünk. Kapoor tükrei a szobrászat határait kiterjesztik a fizikai határokon túlra, s eközben érzékelhetővé válik az elvont tér fogalma. A többi teremben láthatjuk az eddigi kiállításig (illetve az alapul szolgáló, a londoni Royal Academy of Art 2009-es tárlatáig[5]) vezető út állomásait. A gyűjteményből a következő tárlatot majd a hatvanas-hetvenes évek fotóiból, videóiból, performanszaiból rendezik; Marina Abramović, Joseph Beuys, Bernd és Hilla Becher, Christian Boltanski, Sophie Calle, Felix-Gonzales Torres, Andreas Gursky, Annette Messager, Gina Pane, Cindy Sherman és mások munkáiból. Szisztematikusan dolgozzák fel az ezredvég művészetét, ebbe befoglalják az (új) médiumokat, és a legújabb művészgenerációt is (Walead Beshty, Slater Bradley, Arme Collier, Rachel Harrison, Idris Khan, Sara van der Beek és mások). Az emlékezet frissítésével együtt épül a jövő, és ezt sem bízzák a véletlenre. Minden kiállításhoz társul egy didaktikai elem is. Van, ahol ez egy művészet- és sorstörténeti összefüggésbe ágyazott leírás, máshol makett teszi láthatóvá és tapinthatóvá azt, ami tömege vagy terjedelme miatt eredeti méretben akkor is átláthatatlan, ha a múzeum felsőbb kerengőiről lenézve az új látószög más hangsúlyt ad a műveknek. A jegy mellé adott audio-guide sem egyszerű kísérőnk: sokkal inkább társunk, főleg, amikor a színpadi angolsággal előadott műelemzés után az alkotó saját hangja és magyarázata kísér tovább minket.

5 *Anish Kapoor*. Royal Academy of Arts, London, 2009. szeptember 26 – december 11.

Anish Kapoor
Non Object (Vertigo), 2008, krómacél, 217,8 × 480,1 × 101,6 cm; De Pont Museum of Contemporary Art, Tilburg, Netherlands;Non Object (Pole), 2008, krómacél, 238,8 × 215,9 × 215,9 cm; Courtesy the artist and Gladstone Gallery, New YorkInstallation: Guggenheim Museum Bilbao, 2010
© Fotó: Erika Ede © FMGB Guggenheim Bilbao Museoa, 2010

A múzeum nemcsak a jelen, hanem a jövő látogatóit is neveli. A New Yorkban negyven éve bevált gyakorlatot folytatva 1997 óta itt is megrendezik a *Learning Through Art* programot, a 6-12 éves gyerekek nyári „művészeti egyetemét". Amit a résztvevők itt tanulnak, hallanak, az tudatosan épít az iskolai tananyagra, miközben folyamatosan kiterjeszti annak határait. A gyerekek – ez jól látható a kiállított tárgyakon, képeken – kiváló partnerek a kreatív kalandozásban. Tanáraik által bátorítva új eszközöket kapnak a világ megértéséhez és részleteinek kreatív újrateremtéséhez, átélve az ezzel járó örömöt, tárgyaik kiállítása révén pedig a büszkeséget (képzeljük el például az idén 35 éves GYIK műhely eredményeit a Nemzeti Galéria shopjának helyén kiállítva...). Így cseppet sem tekinthető frázisnak, amit Thomas Krens, a Solomon Guggenheim Alapítvány igazgatója mondott: ezt a galériát a 21. század művészete számára tervezték.

De sétáljunk néhány száz méterrel tovább: a 100 éves Szépművészeti Múzeum (baszk nyelven: Bilboko Arte Eder Museoa) kubusához érkezünk. Ugyan más korban, más feladattal jött létre, de

az új tendenciák itt is érezhetők. A puritán épület kibővült egy modern „üvegdobozzal"; itt is van didaktika, múzeumpedagógia, filmtörténeti vetítés (épp Truffaut volt műsoron).
Ezen a nyáron a legnagyobb időszakos tárlat a *Bika*, a mítosztól a rituáléig, a bronzkortól máig. E nagyívű kultúrtörténeti „enciklopédiához" a saját anyagaik mellett külföldieket is mozgósítottak, a British Múzeumtól a budapesti Ludwig Múzeumig (innen kölcsönözték Picasso 1970-es képét, a *Matador és meztelen nő*t). Magát a témát is igyekeztek nemzetközivé tenni azzal, hogy a bikakultuszt a különböző kultúrákra jellemző sokféleséggel állították elénk. Kultikus szobrokat, kerámiákat, vázákat látunk Perzsiából, Kis-Ázsiából, Krétából, ezek jelentik a kezdetet, majd elérkezünk Európához és Európa elrablásához – magához a mítoszhoz. A kronológiát megtöri a tematika és a művészettörténet. Így kerül egy ókori szobor mellé Picasso bikafejet formázó biciklikormánya nyereggel, vagy Miró szobra és Zurbarán Herkulese (krétai Minotaurusz).
A bikák és a mítoszok után a nagybetűs Szertartás, a Rituálé bemutatása következik: előbb köztereken, egy 18. századi bilbaói képen, majd az arénákban. A sok kép közül talán Miguel Barcelo festménye, *A bikát beengedik a ringbe* a leghatásosabb, de jó újra nézni Picasso – naturálistól az absztraktig ívelő, 1945–46-ban készült – sorozatát is. Ez didaktikailag is fontos eleme a kiállításnak, mivel a képeken jól látható és tanítható a szemléletváltozás az érzékitől, a prelogikus gondolkodástól a fogalmi képig. A transzformáció során egyre hangsúlyosabb a fallosz, elsősorban mint a termékenység szimbóluma, máshol e jelentését elvesztve, mint vesztesként a porondon maradt, letett fegyver. Pusztulása a meddőség jele – egyben a macho világ kritikája. Francisco Goya *Tauromaquia* és *Pepe Hillo* című sötét sorozata (amit a múzeum legnagyobb értékének tartanak) az emberrel szemben a bikát mutatja szépnek, tisztának. Míg Goya démonizálta a témát a képein, addig Fernando Botero a nézők karikírozó ábrázolásával debilizálja azt. A kiállítás egyfajta reflexiónak is tekinthető a baszkok és a katalánok bikaviadalhoz való viszonyáról. Ottjártunkkor a spanyol Alkotmánybíróság aktuális döntése nem ismerte el a katalán autonómia-törekvéseket, ami ellen másfél milliós tömegdemonstrációval tiltakoztak, és a függetlenség jeleként betiltották a bikaviadalt.
A többi időszakos tárlat a „retró" és a kisebbségi kulturális öntudat jegyében Baszkföld szülötteire emlékezik. Cristóbal Balenciaga pályája San Sebastianból (újabban: Donostia) indult, majd Párizsban lett elismert divattervező.
A *Designing the limits* című kiállítás ruhakölteményei az '50–60-as éveket, az 'haute couture' aranykorát idézik. Tomas de Acillona sokkal kevésbé ismert. A gumibichromáttal, impresszionista fotókkal kísérletező fotóművész munkásságának 25 évéből, az 1932–1957 közötti periódusból rendeztek kiállítást, amely felöleli a 20. századi spanyol történelem legdrámaibb korszakát, a köztársaság, polgárháború és a diktatúra véres éveit. Mindebből azonban semmit nem látni a szürke, visszafogott képeken, melyeken nem történik semmi. Statikus képein mintha megállt volna az idő. Ezek nem szocio- vagy dokumentumfotók, inkább a kor és a környezet standfotói, pillanatképei. Kiállításukban annak az új trendnek is szerepe lehet, hogy az események, a történelem helyett a nyomok dokumentálása is oly fontos lett.

Barcelona – Antoniótól Wollmanig

Három bilbaói nap után immár Barcelonában vagyunk, más turistákkal együtt élvezzük a mozgólépcső áldásait, útban a Katalán Nemzeti Múzeum (MNAC) felé. *Prága, Párizs, Barcelona* címmel hatalmas kiállítás mutatja be a modern fotográfia nagy korszakát 1918-tól 48-ig.[6] A látogatót Dalínak a fotográfia varázslatáról szóló szellemes kommentárjai fogadják és vezetik tovább. Míg André Breton a moziban látta a szürrealizmus médiumát, Dalí révén ez most kiterjed a fotóra is. Természetesen nem hiányoznak a filmek sem: most is látható az *Andalúziai kutya*, Duchamp és Man Ray mozgóképei is ott vannak a fotók mellett, ahogy Domenez Gimenez *Ritmes d'un dia simfonia d' imatges* című kubusa, a cseh Vavra *Pilát*ja, és Alex Hamid *Bezuchna Prochazká*ja is. E „tiszta" filmek forma és képvilága analóg a fotókkal: a szürrealisták mellett kubista, konstruktivista és tárgyfotók is láthatók. Utóbbiban a helyiek – Pere Catalá Pic, Gabriel Casas, Josep Sala – is európai színvonalút alkottak, és kiállják az összehasonlítást Pierre Jahan vagy Francois Kollar képeivel.
Itt is külön értéke a tárlatnak a nők újrafelfedezése. Olyanok állnak a kamera mögött, mint Vera Fregnerova, Marie Stachova. Nagy élményt jelentenek az olyan ritkán látott sorozatok, mint Brassaï híres *Párizs éjjel* című albuma, Moholy-Nagy Berlinről készült 60 fotója, vagy Erwin Piscator *Forradalmi színház* című könyvborítójának fotója. Dalí sem pusztán csak narrátora a kiállításnak. Itt látható például az 1939-ben készített fotó kollázsa, a *Perverz polimorf Freud*. A kifordított banális kép illik a tárlat kontextusába és a festő szemléletébe.

Hogy a Barrio Goticó-ban levő Picasso Múzeumnál a nyitástól zárásig reménytelenül hosszúnak látszó sor az állandó kiállításra vagy a sitgesi Cau Ferrat vendégtárlatára kíváncsi, nehéz eldönteni: tematikájában, tartalmában mindkettő gazdag és érdekes. Az időszaki kiállítás[7] a Picassónál húsz évvel idősebb Santiago Rusinol hatását vizsgálja, akivel a „malagai" évei alatt (1895–1904) ismerkedett meg. Rusinol (1861–1931) közvetítette a párizsi modernizmust a katalán avantgárd felé. A tíz teremben rendezett tárlat dokumentumokkal reprodukálja a periódust: fotókat láthatunk kettejükről és Miquel Utrillóról, Ramón Casasról; a törzshelyről, a *Négy macska* kávéházról. A művészek által rajzolt étlapok, plakátok mellett felidézik Picasso első kiállítását, láthatjuk szálkás rajzát Rusinolról, ami az Arte Joven folyóiratukban jelent meg 1901-ben.
Több párhuzamos kép illusztrálja kapcsolatukat: Picasso grafikával parodizálta Rusinol akadémikus festményét, *A költészet allegóriáj*át.
Az, ahogyan Párizsról vagy egy temetésről képeket készítettek, ahogy Rusinol kertjében festettek, jól érzékelteti a szemléletbeli különbségüket. Picasso Greco öregurának parafrázisaként rajzolta meg Rusinolt, pornográf karikatúrákban szatírként állított emléket neki. Egyik rajzán Rusinol a Glória nevű hölgynek udvarol, miközben a Critic(a) hátulról „felnyársalja"; másikon Utrillóval pipázik pucéron (utóbbi most került a múzeum gyűjteményébe, jelezve, hogy az életmű rendszeres feldolgozása mellett folyamatosan gyarapodik az állomány).
Odébb, a Montjuic hegyen, a Miró Alapítványban Pipilotti Rist készített installációkat Miró ihletése alapján, a Caixa Girona ösztöndí-

6 *Prague, Paris, Barcelona*. Photographic Modernity from 1918 to 1948. Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona, 2010. május 18 – szeptember 12.

7 *Picasso vs. Rusiñol*. Museu Picasso, Barcelona, 2010. május 28 – szeptember 5.

jasaként.[8] A *Dupla fény* tisztelgés a festő előtt, amit érdekes leleménnyel Miró *Femme* (1968) című művére vetít két projektorból.
Az eljárással szinte elképzelhetetlen színeket varázsol, légiessé változtatja a képet a fényeffektek révén a falra vetülő árnyékok jóvoltából. A *Szabadidő* áttetsző függönyökre vetített absztrakt jelekből és szövegekből, szavakból áll, mint „a te verejtéked jószagú" vagy „igen, igen, igen". Korábbi munkái közül a *Ship my ocean* kaleidoszkópszerű képeivel betölti a falat. Ezen egy nő – az ember finom érzékiségének, testiségének képviselője – mintha agyunk mélyén búvárkodna, miközben Rist és zenei munkatársa, Andres Guggisberg énekét hallani. Ennek „testvérfilmje" a vízi témájú *Gravitáció, légy a barátnőm* (Gravedad se mi amiga), ahol a képernyők a mennyezeten vannak elhelyezve. Rist a néző nyugalmi állapotát akarja elérni a fekvő helyzettel; azt vizsgálja, hogy a testhelyzet milyen hatással van az agyműködésre, hogy a relaxáció hogyan segíti a reflexiót.
A Pueblo Español és a Mies van de Rohe ház közelében van a la Caixának, a legnagyobb katalán banknak építészetileg is fontos CaixaForum elnevezésű saját kulturális központja – auditóriuma, médiatékája, kiállítócsarnoka –, amely ingyen látogatható. Saját gyűjteményében és a *Deklasszifikált objektek* című tárlaton (kurátora Neus Miró)[9] olyan művészek szerepelnek, mint Ana Laura Aláez, Christian Boltanski, Sophie Calle, Allan McCollum, Hans-Peter Feldmann, Katharina Fritsch, Sherrie Levine, Annette Messager, Carlos Pazos vagy Franz West. Egy eldugott terem Joseph Beuys *Schmerzraum*-ját kínálja a látogatónak. Az időszakos kiállításon Isabel Munoz és Jacques Henri Lartige[10] fotói láthatók. A hely értékét mutatja, hogy itt mutatják be a katalán Miguel Barcelo nagy tárlatát is az utóbbi 25 évben készült műveiből.[11]
A barcelonai Kortárs Művészeti Múzeumban (MACBA) egyszerre három kiállítást volt látható. Az egyik Dorothee és Konrad Fischer többrétegű tevékenységének állít emléket.[12] Fischernek – aki Lueg néven a hatvanas években festészetet tanult a düsseldorfi Akadémián – olyan barátai voltak, mint Sigmar Polke és Gerhard Richter. Nevükhöz fűződik a *Demonstráció a Kapitalista Realizmusért* (1963 októbere), majd performanszok, happeningek és alternatív kiállítások sora. Fischer 1967-ben megnyitja az amerikai kortárs szobrász, Carl André tárlatát, s ezután régi ötletét megvalósítva meghívja Düsseldorfba a kortárs nemzetközi avantgárd képviselőit, köztük Bruce Naumant, Donald Juddot, Sol Le Witet, Hanne Darbovent, Robert Rymant, Bernd és Hilla Bechert, Jan Dibbets-et, pár év alatt a konceptuális és minimalista művészet egyfajta enciklopédiáját hozva létre. 1969-ben Konrad Fischer volt a kurátora a híres leverkuseni *Konzeption Documentation of Today's Art Tendencies* című kiállításnak, később megrendezi az európai fotó, film- és videóművészet tárlatát is (*Prospect 71. Projection*). A tárlat végigköveti az életmű dokumentumait, Fischerék jelentőségét a kiállított saját művek gazdagságával és azoknak az 'hommage'-oknak a bemutatásával érzékelteti, amelyeket az alkotók nekik ajánlottak: így Robert Ryman fehér négyzetét, Dibbets perspektíva-korrekcióját, Richard Long egyik environmentjét, Mario Merz *Zeusz*át vagy Juan Munoz a falikárpitját. A múzeum második emeletét Joseph Beuys, Eva Hesse, Gilbert és George, Pietro Manzoni, Giuseppe Penone és Thomas Schütte munkái töltik be.
A másik tárlat G. J. Wolmanról, a lettrizmus képviselőjéről emlékezik meg.[13] A francia művész úttörő kutatója volt a vizuális és textuális nyelv közötti átfedéseknek és metszéspontoknak. Hitvallása szerint a szabadsághoz vezető út legfontosabb eleme az idolok ledöntése. Ennek jól megfelelt a lettrizmus felfogása: a jelentésnélküli betű, a formális vers; a jelekhez és ezek egyik formájaként a betűkhöz való visszatérés. Wolman enciklopédikus kiállítása az ötvenes évektől, a dadán és futurizmuson alapuló lettrista mozgalom születésétől követi végig Wolman útját 1995-ben bekövetkezett haláláig. Bemutatják a *L' Anticoncept* című filmet, amely sok hasonlóságot mutat a lettrizmus párizsi román atyja, Isidore Isou korabeli műveivel. Magán viseli az irányzat jegyeit, mint a dadaizmusét egykor René Clair *Felvonásköze*. Abban, és itt az *Ellenkoncepció*ban is egy léggömb lebeg a színházi függöny előtt. A vetítés során fekete-fehér képek váltják egymást, jönnek, majd eltűnnek, miközben egyenetlen ritmusban versekből, hangreflexiókból és torzított szinkópákból álló hangtöredékek hallatszanak, a kép és hang aszinkronitása mellett (a filmet a kritikusok tiltakozása miatt csak egy sajtóvetítésen mutatták be Cannes-ban).
Wolman élete során az ikonografikus narratíva tagadásában, a művészi nyelvek dekonstruálásában más művészekkel is társult. Több formációnak volt alapítója, majd kivált és újakat alapított.

8 *Friendly Game – Electronic Feelings. Pipilotti Rist*. Fundació Joan Miró, Barcelona, 2010. július 8 – november 1.
9 *Declassified objects*, CaixaForum, Barcelona, 2010. március 12 – augusztus 22.
10 *A floating world. Photographs by Jacques Henri Lartigue*, CaixaForum, Barcelona, 2010. május 5 – október 3.
11 *Miguel Barceló (1983–2009). La Solitude organisative*. CaixaForum, Barcelona, 2010. július 16 – 2011. január 9.
12 *With a Probability of Being Seen. Dorothee and Konrad Fischer. Archives of an attitude,* MACBA, Barcelona, 2010. május 15 – 2010. október 12.

13 *Gil J Wolman. I am immortal and alive,* MACBA, Barcelona, 2010. június 4 – 2011. január 9.

Joseph Beuys és Konrad Fischer, 1983
Fotó: Klaus Staeck © Klaus Staeck, VEGAP, 2010

Guy Deborral például létrehozza a szituacionizmust: a szabadon plagizálható anyagok értelmének kiemelését, megváltoztathatóságát hirdeti, és a gyakorlatban is alkalmazza azt. A hatvanas évekből kiállított munkái úgynevezett „Scotch art" kompozíciók: kitépett újságpapírokat ragaszt össze, bemutatva az alternatív diskurzust, kritizálva és értelmezve a tömegmédia logikáját, protestálva a vietnami háború és a prágai bevonulás ellen. Ezt követően indítja szeparatista mozgalmát, mely a képek, tárgyak szétválasztása törekszik, mindenféle esztétikai megfontolás nélkül. 1980-tól írásait összegzi és videókat készít, Buñuel *A burzsoázia diszkrét bája* nyomán a francia elnökválasztásról Mitterand diszkrét drámáját formálja meg. Majd *L'Anticoncept à New York* címmel elkészíti az eredeti film hallucinatív kritikáját, vászon mögül filmezve a nézőket.
Más munkáiban zsibvásárra való képeket fest át fehérrel, kiemelve részeit, vagy elégeti azokat, így csak az üres keret őrzi emléküket.
A harmadik kiállítás a *Parallel*, Benet Rossell tárlata, melynek témája hasonló az előzőhöz, de nem szokványos, kronologikus kiállítás.[14]
A jogot, szociológiát, közgazdaságtant tanult sokoldalú francia művészt is a jelek érdeklik. Az etnográfiától, Jean Rouch-tól jut el a rituálékon át a nyelv eredetéhez, a kódhoz – a legkisebbhez, a mikróhoz. A mikrovilágot, mikrotörténeteket kalligráfiákkal, parányi grafikákkal mutatja be. Ezekhez a nézőnek is nagyítóra vagy szemüvegre van szüksége, bár a festői elemek szabad szemmel is érzékelhetők a rajzokon. Rossell nemcsak rajzait, filmjeit is így készíti, a „láthatatlanság határát" súrolva apró gesztusokból építi történeteit, önmagát is nagyító alá veszi (*Naplótöredékek*), összefoglalva tárgyait, napjait. Másrészt a filmeket gyakran kézzel festi (*Holes*), hasonlóan Norman McLaren animációihoz. Filmjeiben felfedezhető a hatalmi hierarchia formáival szembeni humor, irónia is. A kiállítás nem a „cizellált" munkák alapján kapta a címét, hanem a *Rambla 24 óra* című mikroszkopikus film-dokumentum nyomán, amit Antoni Muntadas-szal együtt készített Barcelona főutcájáról 1980-ban. Az utca életét rögzítette, majd harminc év múlva újra forgatott ugyanott, s ezt hozzátoldotta az eredetihez. A Parallel párhuzamosaként készített másik idei munkájában az El Molino kabaré darabjait idézi fel. Ezek a város szociológiai, kultúrtörténeti krónikáját adják, azokkal a változásokkal, amelyek a múzeum környékén is megtörténtek és megtörténnek (erre emlékeztet a régi kápolna, amely ma kiállítótérként működik). Rossell tovább forgatja a makro-filmet, amelyhez várja a mikro történeteket. *Cerimonials* című filmje (1974) pedig már a MACBA gyűjteményének része.

14 *Parallel Benet Rossell*. MACBA, Barcelona, 2010. június 11 – 2011. január 23.

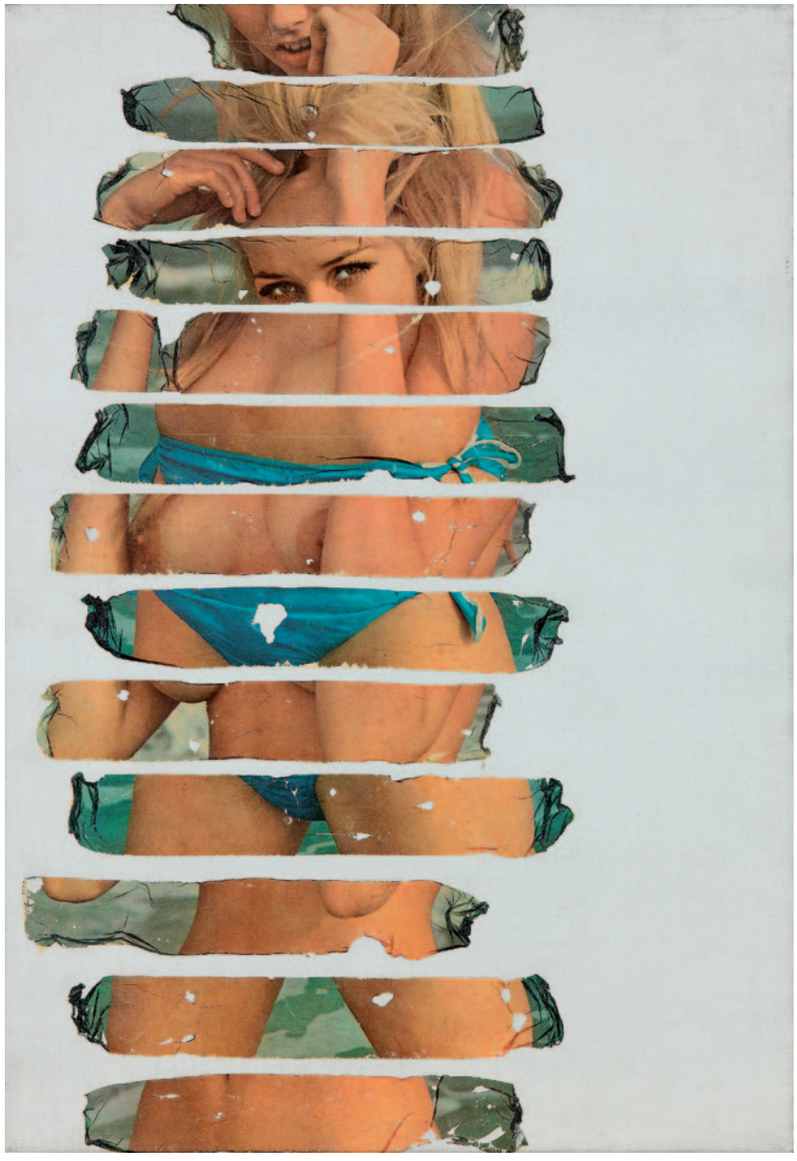

Gil Joseph Wolman
Sans titre (Pin-up), ca. 1966, kollázs, 55 × 38 cm
A Fonds régional d'art contemporain de Bourgogne (Dijon) gyűjteményéből
Fotó: Thierry Ollivier © Gil Joseph Wolman, VEGAP, Barcelona, 2010

Benet Rossell
Referents, 1973 / 2007, videó DVD-n, 45", zene: Benet Rossell
© Benet Rossell, 2010

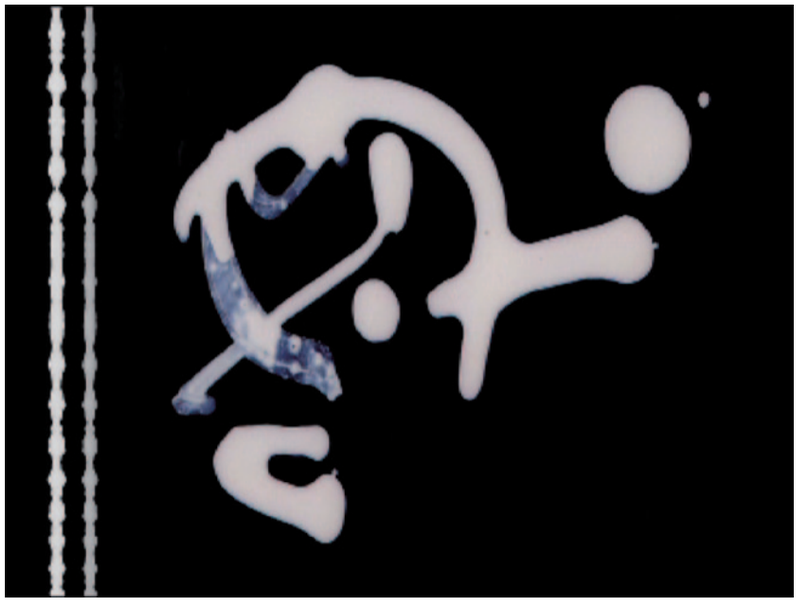

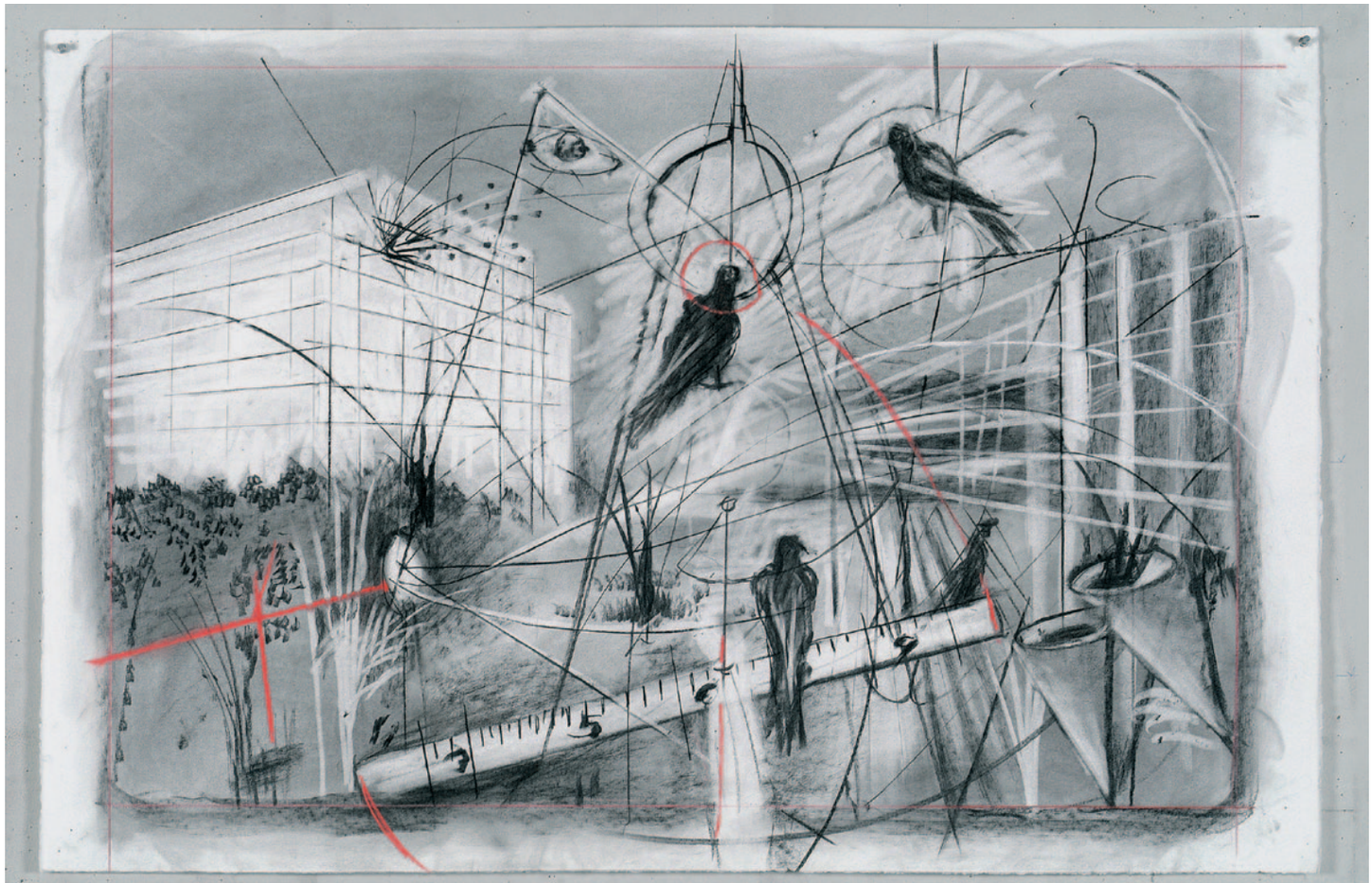

WILLIAM KENTRIDGE | FIVE THEMES | ALBERTINA, Bécs | 2010. oktober 29 – 2011. január 30. | www.albertina.at

ART MARKET
KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZETI VÁSÁR
TALÁLKOZNI MŰVÉSZET...
BUDAPEST

MAGYARORSZÁG EGYETLEN TISZTÁN KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZETI VÁSÁRA

2010. november 11-14.
Nyitva: mindennap 10 és 19 óra között
Krisztina Palace, XII. Budapest, Nagyenyed u. 8-14.

False Friends / An Ephemeral Video Library André Kertész
JEU DE PAUME
www.jeudepaume.org
PÁRIZS
2010. 09. 28 – 2011. 02. 06.

MOEBIUS-TRANSE-FORME
FONDATION CARTIER
www.fondation.cartier.com
PÁRIZS
2010. 10. 12 – 03. 13.

Hollandia

Munem Wasif
Salt water tears
ROTTERDAM KONSTHAL
www.kunsthal.nl
ROTTERDAM
2009. 09. 01 – 2010. 12. 05.

Johan van der Keuken
Pictorial Narratives
FOAM_FOTOGRAFIEMUSEUM AMSTERDAM
www.foam.nl
AMSZTERDAM
2009. 09. 24 – 2010. 12. 08.

Nan Goldin
Poste Restante
NEDERLANDS FOTOMUSEUM
www.nederlandsfotomuseum.nl
ROTTERDAM
2010. 10. 02 – 2011. 01. 02.

Cosima von Bonin
WITTE DE WITH
www.wdw.nl
ROTTERDAM
AMSZTERDAM
2010. 10. 10 – 2011. 01. 09.

Louise Bourgeois and Hans Bellmer
Double Sexus
GEMEENTEMUSEUM DEN HAAG
www.gemeentemuseum.nl
HÁGA
2010. 09. 11 – 2011. 01. 16.

The Adventure of Reality / International Realism
ROTTERDAM KONSTHAL
www.kunsthal.nl
ROTTERDAM
2010. 09. 25 – 2011. 01. 16.

All Eyes on Kees van Dongen
MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN
http://www.boijmans.nl
ROTTERDAM
2010. 09. 18 – 2011. 01. 23.

Izrael

Overview: Israeli Video 2000–2010
HAIFA MUESEUM OF ART
www.hma.org.il
HAIFA
2010. 08. 21 – 2011. 01. 01.

Lengyelország

Anette Messager
On show (Faire parade)
ZACHETA NARODOWA GALERIA SZTUKI
www.zacheta.art.pl.
VARSÓ
2010. 09. 09 – 11. 14.

Litvánia

Opening the Door? Belarusian Art Today
THE CONTEMPORARY ART CENTRE
www.cac.lt
VILNIUS
2010. 11. 18 – 2011. 01. 09.

Luxemburg

Attila Csörgő
ARCHIMEDEAN POINT
MUDAM LUXEMBOURG
www.mudam.lu
LUXEMBOURG
2010. 10. 09 – 2011. 01. 23.

Nagy-Britannia

Liverpool Biennial 2010 / Touched
TATE LIVERPOOL
www.tate.org.uk
LIVERPOOL
2010. 09. 18 – 11. 28.

Turner Prize 2010
TATE BRITAIN
www.tate.org.uk
LONDON
2010. 10. 05 – 2011. 01. 03.

Rosa Barba
TATE MODERN
www.tate.org.uk
LONDON
2010. 09. 15 – 2011. 01. 08.

No New Thing Under the Sun
ROYAL ACADEMY OF ARTS
www.royalacademy.org.uk
LONDON
2010. 10. 21 – 2011. 01. 09.

Eadweard Muybridge
TATE BRITAIN
www.tate.org.uk
LONDON
2010. 09. 08 – 2011. 01. 16.

Rachel Whiteread
Drawings
TATE BRITAIN
www.tate.org.uk
LONDON
2010. 09. 18 – 2011. 01. 16.

NEWSPEAK: BRITISH ART NOW (Part Two)
SAATCHI GALLERY
www.saatchi-gallery.co.uk
LONDON
2010. 10. 27 – 2011. 01. 16.

A History of Camera-less Photography
V&A
www.vam.ac.uk
LONDON
2010. 10. 13 – 2011. 03. 27.

Németország

World Transformers
SCHIRN KUNSTHALLE
www.schirn-kunsthalle.de
FRANKFURT
2010. 09. 24 – 2011. 01. 09.

Color Fields
DEUTSCHE GUGGENHEIM
www.guggenheim.org
BERLIN
2010. 10. 22 – 2011. 01. 10.

Tactics of Invisibility
TANAS
www.tanasberlin.de
BERLIN
2010. 09. 11 – 2011. 01. 15.

Herbert W. Franke
Wanderer between the Worlds
ZKM / MUSEUM FÜR NEUE KUNST
www.zkm.de
KARLSRUHE
2010. 10. 16 – 2011. 01. 19.

Valeska Gert
Moving fragments
HAMBURGER BAHNHOF – MUSEUM FÜR GEGENWART
www.hamburgerbahnhof.de
BERLIN
2010. 09. 17 – 201. 02. 06.

Carsten Höller
Soma
HAMBURGER BAHNHOF – MUSEUM FÜR GEGENWART
www.hamburgerbahnhof.de
BERLIN
2010. 11. 05 – 2011. 02. 06.

Olaszország

Daido Moriyama
The world through my eyes
EX OSPEDALE SANT'AGOSTINO
www.mostre.fondazione-crmo.it
MODENA
2010. 09. 17 – 11. 14.

Wesselényi-Garay Andor, Ferencz Marcell
BorderLINE Architecture – 12. Velencei Nemzetközi Építészet Biennálé
HUNGARIAN PAVILION (GIARDINI DI CASTELLO)
VELENCE
2010. 08 29 – 11. 21.

Portraits and Power – People, Politics and Structures
CENTRO DI CULTURA CONTEMPORANEA STROZZINA
www.strozzina.org
FIRENZE
2010. 10. 01 – 2011. 01. 23.

Modernikon. Contemporary Art from Russia
FONDAZIONE SANDRETTO RE REBAUDENGO
www.fondsrr.org
TORINO
2009. 09. 26 – 2011. 02. 27.

Oroszország

Ivan Chuikov
Labyrinths
MOSCOW MUSEUM OF MODERN ART
www.mmoma.r u
MOSZKVA
2010. 11. 03 – 12. 05.

Ralf Kaspers
Photography
MOSCOW MUSEUM OF MODERN ART
www.mmoma.r u
MOSZKVA
2010. 11. 10 – 12. 12.

VINYL: Records and covers by artists
GARAGE: CENTER OF CONTEMPORARY ART
www.garageccc.com
MOSZKVA
2010. 10. 09 – 2011. 01. 20.

Portugália

A Culpa Não É Minha / Works from the António Cachola Collection
FUNDAÇÃO DE ARTE MODERNA E CONTEMPORÂNEA – COLECÇÃO BERARDO
www.museuberardo.com
LISZABON
2010. 09. 13 – 2011. 01. 19.

To the Arts, Citizens!
MUSEU DE ARTE CONTEMPORÂNEA DA FUNDAÇÃO DE SERRALVES
www.serralves.pt
PORTO
2010. 11. 21 – 2011. 03. 23.

Spanyolország
Through labyrinths
CENTRO DE CULTURA CONTEMPORÀNIA DE BARCELONA (CCCB)
www.cccb.org
BARCELONA
2010. 06. 28 – 2011. 01. 09.

Manifesta 8 – The European Biennial of Contemporary Art / Region of Murcia in dialogue with Northern Africa
www.manifesta8.com
MURCIA, CARTEGNA
2010. 10. 09 – 2011. 01. 09.

Let Us Face the Future. British art 1945-1968
FUDACIÓ JOAN MIRÓ
http://fundaciomiro-bcn.org/
BARCELONA
2010. 11. 27 – 2011. 02. 20.

Passages. Travels in Hyperspace
LABORAL CENTRO DE ARTE Y CREACIÓN INDUSTRIAL
www.laboralcentrodearte.org
GIJÓN
2010. 10. 06 – 2011. 02. 21.

Haunted: Contemporary Photography/Video/ Performance
GUGGENHEIM MUSEUM BILBAO
www.guggenheim-bilbao.es
BILBAO
2010. 11. 06 – 2011. 03. 06.

Are you Ready for TV?
MUSEU D'ART CONTEMPORANI DE BARCELONA
www.macba.es
BARCELONA
2010. 11. 05 – 2011. 04. 25.

Svájc

SIGNS OF LIFE – Ancient Knowledge in Contemporary Art
KUNSTMUZEUM LUZERN
www.kunstmuseumluzern.ch
LUZERN
2010. 08. 11 – 11. 21.

Logiques
MAMCO
www.mamco.ch
GENF
2010. 10. 20 – 2011. 01. 16.

Svédország

Abstract possible
MALMÖ KONSTHALL
www.konsthall.malmo.se
MALMÖ
2010. 11. 11 – 12. 12.

The Moderna Exhibiton 2010
MODERNA MUSEET
www.modernamuseet.se
STOCKHOLM
2010. 10. 02 – 2011. 01. 09.

The Nordic Third World country? – Icelandic art in times of crisis.
FARGFABRIKEN
www.fargfabriken.se
STOCKHOLM
2010. 10. 16 – 2011. 01. 16.

Roman Korzhov, Nelya Korzhova
News in Emptiness
KALMAR KONSTMUSEUM
www.kalmarkonstmuseum.se
KALMAR
2010. 10. 20 – 2011. 01. 16.

Sophie Calle – 2010 års Hasselbladspristagare
HASSELBLAD CENTER
www.hasselbladcenter.se
GÖTEBORG
2010. 10. 30 – 2011. 02. 06.

Törökország

Kutluğ Ataman
ISTANBUL MODERN
www.istanbulmodern.org
ISTANBUL
2010. 11. 10 – 2011. 03. 06.

Ukrajna

20 Shortlisted Artists of the Future Generation Art Prize Group Exhibition
PINCHUKARTCENTRE
http://pinchukartcentre.org
KIJEV
2010. 10. 30 – 2011. 01. 09.

KÜLFÖLD / AMERIKA

BRAZÍLIA

Pintura alemã contemporânea: 1989–2010
MUSEU DE ARTE DE SÃO PAULO (MASP)
www.masp.art.br
SÃO PAULO
2010. 09. 19 – 2011. 01. 09.

USA

Undercover
UCR / CALIFORNIA MUSEUM OF PHOTOGRAPHY
www.cmp.ucr.edu
LOS ANGELES
2010. 10. 07 – 11. 27.

American Painting 1959–2009
NATIONAL GALLERY OF ART
www.nga.gov
WASHINGTON
2010. 07. 23 – 11. 28.

ColorForms
HIRSHHORN MUSEUM AND SCULPTURE GARDEN
http://hirshhorn.si.edu/
WASHINGTON
2010. 03. 11 – 2011. 01. 02.

Vox Populi: Posters of the Interwar Years
SOLOMON R. GUGGENHEIM MUSEUM
www.guggenheim.org
NEW YORK
2010. 09. 01 – 2011. 01. 09.

Chaos and Classicism: Art in France, Italy, and Germany, 1918–1936
SOLOMON R. GUGGENHEIM MUSEUM
www.guggenheim.org
NEW YORK
2010. 10. 01 – 2011. 01. 09.

The Last Newspaper
NEW MUSEUM
www.newmuseum.org
NEW YORK
2010. 10. 06 – 2011. 01. 09.

Seductive Subversion: Women Pop Artists, 1958–1968
BROOKLYN MUSEUM
www.brooklynmuseum.org
NEW YORK
2010. 10. 15 – 2011. 01. 09.

William Eggleston
Democratic Camera – Photographs and Video, 1961–2008
Blinky Palermo
Retrospective 1964–1977
LOS ANGELES COUNTY MUSEUM OF ART / LACMA
http://www.lacma.org
LOS ANGELES
2010. 10. 31 – 2011. 01. 16.

Free
NEW MUSEUM
www.newmuseum.org
NEW YORK
2010. 10. 20 – 2011. 01. 23.

Shifting the Gaze: Painting and Feminism
THE JEWISH MUSEUM
www.thejewishmuseum.org
NEW YORK
2010. 09. 12 – 2011. 01. 30.

Henri-Cartier Bresson
The Modern Century
SAN FRANCISCO MUSEUM OF MODERN ART
www.sfmoma.org
SAN FRANCISCO
2010. 10. 30 – 2011. 01. 30.

The artist's museum
THE MUSEUM OF CONTEMPORARY ART (MOCA)
www.moca.org
LOS ANGELES
2010. 10. 31 – 2011. 01. 31.

A Shot in the Dark
WALKER ART CENTER
www.walkerart.org/
MINNEAPOLIS
2010. 08. 12 – 2011. 03. 20.

Pictures by Women: A History of Modern Photography
MUSEUM OF MODERN ART
www.moma.org
NEW YORK
2010. 05. 07 – 2011. 03. 21.

Houdini: Art and Magic
THE JEWISH MUSEUM
www.thejewishmuseum.org
NEW YORK
2010. 10. 29 – 2011. 03. 27.

EXPOSED / Voyeurism, Surveillance, and the Camera since 1870
SAN FRANCISCO MUSEUM OF MODERN ART
www.sfmoma.org
SAN FRANCISCO
2010. 10. 30 – 2011. 04. 17.

On to Pop
MUSEUM OF MODERN ART
www.moma.org
NEW YORK
2010. 09. 29 – 2011. 04. 25.

Abstract Expressionist New York
MUSEUM OF MODERN ART
www.moma.org
NEW YORK
2010. 10. 03 – 2011. 04. 25.

The Global Africa Project
MUSEUM OF ARTS AND DESIGN
www.madmuseum.org
NEW YORK
2010. 11. 17 – 2011. 05. 15.

Sam Taylor-Wood
"Ghosts"
BROOKLYN MUSEUM
www.brooklynmuseum.org
NEW YORK
2010. 10. 30 – 2011. 09. 14.

KÜLFÖLD / ÁZSIA

Japán

Hashimoto Heihachi and Kitasono Katue
SETAGAYA ART MUSEUM
www.setagayaartmuseum.or.jp
TOKIÓ
2010. 10. 23 – 12. 12.

Lee Bull
Ho Tzu Nyen
MORI ART MUSEUM
www.mori.art.museum
TOKIÓ
2010. 11. 26 – 2011. 02. 26.

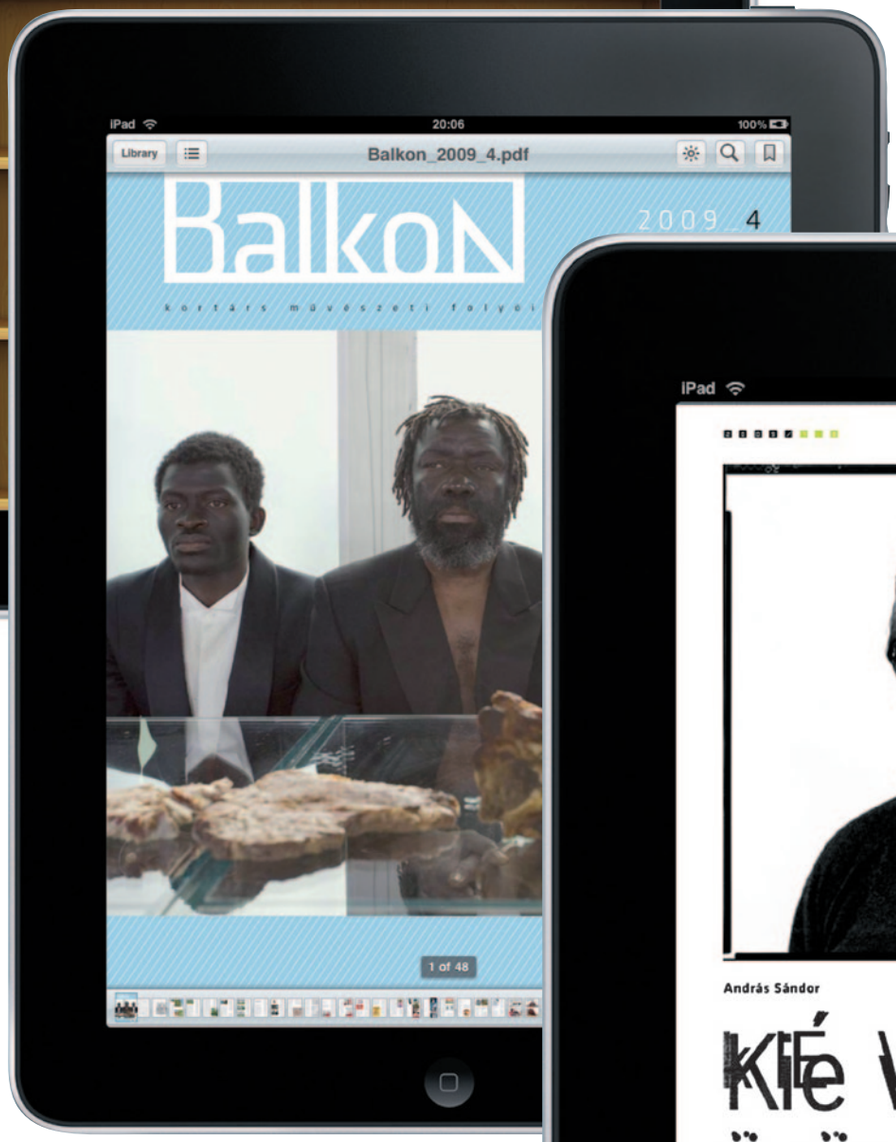

Letölthető a Balkon 2008, 2009 évfolyama PDF formátumban.

www.balkon.hu